

Załącznik do Uchwały Nr 258/2009
Zarządu Powiatu Słupskiego
z dnia 5 lutego 2009 r.

PROGRAM
USUWANIA AZBESTU
I WYROBÓW ZAWIERAJĄCYCH AZBEST
dla Powiatu Słupskiego

Sporządził:

**Naczelnik Wydziału
Środowiska i Rolnictwa**

Eugenia Bereszyńska

Styczeń, 2009

- 1. Wprowadzenie**
- 2. Cel i zadania**
- 3. Ogólna charakterystyka wyrobów zawierających azbest**
- 4. Zagrożenie dla zdrowia ludzi wynikające z obecności azbestu w środowisku**
- 5. Prawne aspekty użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest**
- 6. Diagnoza aktualnego stanu użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest**
- 7. Zadania służące realizacji celów programu i harmonogram działań**
- 8. Podsumowanie**

1. Wprowadzenie

W maju 2002 r. Rada Ministrów przyjęła „Program usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest stosowanych na terenie Polski” obejmujący lata 2003 – 2032.

Pomyślna realizacja Programu zależy od zaangażowania organów administracji państwa i jednostek samorządu terytorialnego.

Najliczniejszą grupę używanych przez kilkadziesiąt lat w Polsce wyrobów azbestowych stanowią wyroby budowlane, głównie płyty cementowo-azbestowe (płyty faliste i płyty karo – popularnie zwane eternitem), stosowane do pokryć dachowych i elewacyjnych budynków.

Ustawa Prawo ochrony środowiska uznała azbest za substancję stwarzającą szczególne zagrożenie dla środowiska i wymagającą szczególnej ostrożności w czasie użytkowania zawierających ją wyrobów i przy ich demontażu, jak również przemieszczaniu powstałych odpadów.

Ustawa o odpadach nakazuje opracowanie planów gospodarki odpadami na szczeblu krajowym, wojewódzkim, powiatowym i gminnym. Powinny one zawierać zapisy dotyczące usuwania wyrobów zawierających azbest, najlepiej w formie odpowiedniego programu inwentaryzacji i eliminowania z użytkowania wszystkich wyrobów azbestowych.

W przypadku powiatowego programu ochrony środowiska i powiatowego planu gospodarki odpadami szczegółowy zakres, sposób i formę jego opracowania określa odpowiednio ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska - tj. Dz.U. z 2008 r. Nr 25, poz. 150 ze zm., ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. o odpadach – tj. Dz.U. z 2007 r. Nr 39, poz. 251 ze zm. oraz rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 kwietnia 2003 r. w sprawie sporządzenia planów gospodarki odpadami – Dz.U. Nr 66, poz. 620.

W przypadku powiatowego programu usuwania wyrobów zawierających azbest, ustawa o odpadach i ustawa Prawo ochrony środowiska nie określa zakresu, formy czy sposobu przygotowania i opracowania.

2. Cel i zadania

Głównym celem programu usuwania i unieszkodliwiania azbestu na terenie powiatu słupskiego jest doprowadzenie do stopniowej eliminacji wyrobów zawierających azbest z terenu powiatu oraz ich bezpieczne składowanie i prawidłowe unieszkodliwianie. Celem programu jest przedstawienie zamierzeń, działań, zadań i źródeł finansowania, które zapewnią usunięcie wyrobów zawierających azbest w sposób bezpieczny.

Program uwzględnia ilość wyrobów zawierających azbest na terenie powiatu w układzie gminnym, ze wskazaniem rejonów o największym zagrożeniu dla zdrowia, gospodarkę wytworzonymi odpadami azbestowymi, propozycję działań organizacyjnych, inwestycyjnych, edukacyjnych, harmonogram realizacji, koszty i źródła finansowania, jak również zarządzanie programem.

3. Ogólna charakterystyka wyrobów zawierających azbest

Wyroby zawierające azbest klasyfikowane są w dwóch klasach, przyjmując jako kryterium zawartość azbestu, stosowane spoiwo oraz gęstość objętościową wyrobu:

Klasa I obejmuje wyroby o gęstości objętościowej mniejszej od 1000 kg/m^3 definiowane jako „miękkie”, zawierające powyżej 20% (do 100%) azbestu. Wyroby te łatwo ulegają uszkodzeniom mechanicznym, czemu towarzyszy znaczna emisja włókien azbestu do otoczenia. Najczęściej stosowanymi w tej klasie były wyroby tekstylne z azbestu używane przez pracowników w celach ochronnych, koce gaśnicze, szczeliwa plecione, tektury uszczelkowe m. in. w sprzęcie AGD, płytki podłogowe PCV oraz materiały i wykładziny cierne. Ocena wielkości produkcji wymienionych materiałów oraz ilości aktualnie użytkowanych jest niemożliwa do przeprowadzenia.

Klasa II obejmuje wyroby o gęstości objętościowej powyżej 1000 kg/m^3 definiowane jako „twarde”, zawierające poniżej 20% azbestu. W wyrobach tych włókna azbestowe są mocno związane, a w przypadku mechanicznego uszkodzenia (np. pęknięcia) ma miejsce stosunkowo niewielka emisja azbestu do otoczenia w porównaniu z wyrobami klasy I. Natomiast niebezpieczeństwo dla zdrowia ludzi i środowiska stwarza mechaniczna obróbka tych wyrobów (cięcie, wiercenie otworów) oraz rozbijanie w wyniku zrzucania z wysokości w trakcie prac remontowych. Z zaliczanych do tej klasy wyrobów najbardziej w Polsce rozpowszechnione są płyty azbestowo-cementowe faliste oraz płyty azbestowo-cementowe „karo” stosowane jako pokrycia dachowe, szczególnie na terenach wiejskich, oraz płyty płaskie wykorzystywane jako elewacje w budownictwie wielokondygnacyjnym na osiedlach miejskich. W znacznie mniejszych ilościach produkowane i stosowane były inne wyroby azbestowo-cementowe, z których należy wymienić przede wszystkim rury służące do wykonywania instalacji wodociągowych i kanalizacyjnych oraz w budownictwie jako przewody kominowe i zsypy.

4. Zagrożenie dla zdrowia ludzi wynikające z obecności azbestu w środowisku

Ogólne źródła narażenia na działanie azbestu, a tym samym ryzyko zachorowania wskutek wdychania przez organizm ludzki pyłu azbestowego, można podzielić na źródła związane z narażeniem niezawodowym (w tym również środowiskowym) i narażeniem zawodowym człowieka.

Narażenie niezawodowe na działanie azbestu (w tym środowiskowe) może wystąpić:

- na terenach sąsiadujących z terenami przemysłowymi (np. zakłady stosujące wyroby azbestowe – chłodnie kominowe, chłodnie wieżowe, nieczynne nieczyszczone zakłady produkujące wyroby azbestowe, dzikie składowiska odpadów zawierających azbest, nielegalne składowanie odpadów azbestowych ze zmieszaniem odpadami komunalnymi, nieprawidłowo prowadzone składowiska odpadów azbestowych),
- u członków rodzin pracowników nieprzestrzegających przepisów i zasad bezpieczeństwa przy usuwaniu, demontażu, transporcie i składowaniu wyrobów zawierających azbest,
- w obszarach miejskich przy trasach komunikacyjnych o dużym natężeniu ruchu,
- w obszarach miejskich i wiejskich w wyniku uszkodzeń mechanicznych i korozji chemicznej i biologicznej ścian osłonowych i pokryć dachowych,
- w obiektach, pomieszczeniach wewnętrznych w wyniku użytkowania wyrobów azbestowych stosowanych jako izolacje ognioodporne, akustyczne, wentylacyjne i klimatyzacyjne.

Narażenie zawodowe na działanie azbestu może wystąpić na stanowiskach:

- poboru prób do badań wyrobów azbestowych,
- demontażu wyrobów azbestowych,
- pakowania odpadów azbestowych,
- załadunku/rozładunku odpadów azbestowych,
- unieszkodliwiania odpadów azbestowych.

Azbest stanowi minerał o działaniu szkodliwym na organizm. Udowodniono działanie kancerogenne (rakotwórcze) na organizm ludzki. Aktualnie azbest znajduje się w wykazie substancji niebezpiecznych, stanowiących załącznik do rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 2 września 2005 r. w sprawie wykazu substancji niebezpiecznych wraz z ich klasyfikacją i oznakowaniem (Dz.U. Nr 21, poz. 1674) pod numerem indeksowym 650-013-00-6 jako substancja o udokumentowanym działaniu rakotwórczym kategorii 1, stanowiącym poważne zagrożenie zdrowia w następstwie narażenia na długotrwałe oddziaływanie na drogi oddechowe.

Głównie azbest może być wchłaniany przez organizm przez drogi oddechowe, a w niewielkim stopniu przez skórę.

Największe zagrożenie dla organizmu ludzkiego stanowią włókna respirabilne tzn. takie, które w postaci aerozolu dostają się z wdychanym powietrzem do płuc, do pęcherzyków płucnych. Włókna respirabilne mają grubość nie większą niż 3 μm i jednocześnie takie, których stosunek długości do średnicy jest większy od 3. Najbardziej niebezpiecznym dla organizmu jest azbest – krokidolit (azbest niebieski), lecz można przyjąć, że wszystkie gatunki azbestu są dla ludzi kancerogenne (rakotwórcze).

W wyniku przedostania się do organizmu pyłu azbestowego przez układ oddechowy mogą nastąpić zmiany chorobowe głównie u ludzi zawodowo narażonych na pył azbestowy, w tym:

- pylica azbestowa (azbestoza),

- nowotwory złośliwe – rak płuc i opłucnej,
- zgrubienia opłucnej.

Skutkiem oddziaływania azbestu na skórę może być występowanie zapaleń skórnych, dermatoz, brodawek.

5. Prawne aspekty użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest

Do głównych aktów prawnych regulujących szczegółowe wymagania oraz zasady użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest należą:

- rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 23 października 2003 r. w sprawie wymagań w zakresie wykorzystywania i przemieszczania azbestu o oraz wykorzystywania i oczyszczania instalacji lub urządzeń, w których był lub jest wykorzystywany azbest (Dz.U. Nr 192, poz. 1876, zmiana: Dz.U. z 2008 r. Nr 200, poz. 1235)
- rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 2 kwietnia 2004 r. w sprawie sposobów i warunków bezpiecznego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest (Dz.U. Nr 71, poz. 649)
- rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 14 października 2005 r. w sprawie zasad bezpieczeństwa i higieny pracy przy zabezpieczaniu i usuwaniu wyrobów zawierających azbest oraz programu szkolenia w zakresie bezpiecznego użytkowania takich wyrobów (Dz.U. Nr 216, poz. 1824)

Ustawy, rozporządzenia, zarządzenia dotyczące problematyki postępowania z wyrobami i odpadami zawierającymi azbest są dostępne na stronie internetowej Ministerstwa Gospodarki. Przepisy te określają obowiązki i pozwolenia w zakresie postępowania z wyrobami i odpadami zawierającymi azbest.

• ***Obowiązki właścicieli, zarządców lub użytkowników – bezpieczne użytkowanie wyrobów zawierających azbest:***

- 1) dokonanie przeglądu technicznego obiektów i urządzeń budowlanych lub instalacji przemysłowych wraz z identyfikacją rodzaju azbestu oraz ze sporządzeniem „Oceny stanu i możliwości bezpiecznego użytkowania wyrobów zawierających azbest”,
- 2) przedłożenie wyników inwentaryzacji wojewodzie (przedsiębiorcy), odpowiednio wójtowi, burmistrzowi lub prezydentowi miasta (osoby fizyczne nie będące przedsiębiorcami),
- 3) sporządzenie (corocznie) planu kontroli jakości powietrza obejmującej pomiar stężenia azbestu,
- 4) podjęcie decyzji o usuwaniu azbestu,
- 5) zgłoszenie właściwemu organowi architektoniczno-budowlanemu prac polegających na zabezpieczaniu wyrobów zawierających azbest,
- 6) dokonanie wyboru wykonawcy prac prowadzącego zabezpieczenia wyrobów zawierających azbest (wyłącznie wykonawca prac spełniający wymogi w tym

zakresie, wymogi jak dla wykonawcy prac polegających na usuwaniu wyrobów zawierających azbest),

- 7) opracowanie instrukcji bezpiecznego postępowania z wyrobami zawierającymi azbest,
- 8) oznakowanie miejsc, pomieszczeń, instalacji lub urządzeń, w których jest wykorzystywany azbest lub wyroby zawierające azbest.

- ***Obowiązki właścicieli, zarządców lub użytkowników – usuwanie wyrobów azbestowych:***

- 1) dokonanie przeglądu technicznego obiektów i urządzeń budowlanych lub instalacji przemysłowych wraz z identyfikacją rodzaju azbestu oraz ze sporządzeniem „Oceny stanu i możliwości bezpiecznego użytkowania wyrobów zawierających azbest”,
- 2) przeprowadzenie kontroli stanu wyrobów zawierających azbest w terminach wynikających z oceny stanu tych wyrobów,
- 3) podjęcie decyzji o konieczności usuwania wyrobów zawierających azbest,
- 4) zgłoszenie właściwemu organowi architektoniczno-budowlanemu prac polegających na usuwaniu wyrobów zawierających azbest,
- 5) opracowanie projektu technicznego usuwania lub wymiany wyrobów zawierających azbest wraz z harmonogramem prac,
- 6) dokonanie wyboru wykonawcy prac (wyłącznie wykonawca prac spełniający wymogi w tym zakresie),
- 7) poinformowanie użytkowników, pracowników, mieszkańców obiektu o planowanym usuwaniu wyrobów zawierających azbest i sposobach zabezpieczenia środowiska i zdrowia ludzi,
- 8) uzyskanie pisemnego oświadczenia od wykonawcy prac o prawidłowości wykonania prac oraz o oczyszczeniu terenu z pyłu azbestowego z zachowaniem właściwych przepisów technicznych i sanitarnych (przechowywane przez 5 lat).

- ***Obowiązki wytwórcy odpadów zawierających azbest:***

- a) **obowiązki wytwórcy odpadów wynikające z ustawy o odpadach**

- 1) opracowanie programu gospodarki odpadami niebezpiecznymi zawierającymi azbest (jeśli wytwarza odpady azbestowe w ilości powyżej 0,1 Mg rocznie),
- 2) uzyskanie decyzji zatwierdzającej program j.w. przez właściwego wojewodę lub starostę,
- 3) opracowanie i przedłożenie informacji o wytwarzanych odpadach zawierających azbest oraz o sposobach gospodarowania wytworzonymi odpadami w terminie 30 dni przed rozpoczęciem działalności powodującej powstawanie odpadów zawierających azbest (poniżej 0,1 Mg rocznie),
- 4) prowadzenie ilościowej i jakościowej ewidencji zgodnie z przyjętym katalogiem odpadów i listą odpadów niebezpiecznych oraz ewidencję miejsc przeznaczenia odpadów,
- 5) przedłożenie informacji zbiorczej o rodzajach i ilościach odpadów oraz sposobach gospodarowania nimi marszałkowi województwa właściwemu ze względu na miejsce wytwarzania w terminie do końca pierwszego kwartału za poprzedni rok kalendarzowy,

- 6) zawarcie umowy lub porozumienia na transport i unieszkodliwianie odpadów azbestowych.

b) obowiązki wytwórcy odpadów w wyniku prac polegających na usuwaniu wyrobów zawierających azbest, wynikające z aktów prawnych dotyczących azbestu oraz ochrony przed jego szkodliwością

- 1) uzyskanie odpowiednio zezwolenia, pozwolenia, decyzji zatwierdzenia programu gospodarowania odpadami niebezpiecznymi albo złożenia organowi informacji o sposobie gospodarowania odpadami niebezpiecznymi,
- 2) przeszkolenie przez uprawnioną instytucję pracowników, osób kierujących lub nadzorujących prace polegające na zabezpieczaniu i usuwaniu wyrobów zawierających azbest w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy przy zabezpieczaniu i usuwaniu tych wyrobów oraz przestrzeganie procedur dotyczących bezpiecznego postępowania,
- 3) opracowanie przed rozpoczęciem prac szczegółowego planu prac usuwania wyrobów zawierających azbest, obejmującego w szczególności:
 - identyfikację azbestu w przewidzianych do usunięcia materiałach, na podstawie udokumentowanej informacji od właściciela lub zarządcy obiektu, albo też na podstawie badań przeprowadzonych przez akredytowane laboratorium,
 - informację o metodach wykonywania planowanych prac,
 - zakres niezbędnych zabezpieczeń pracowników oraz środowiska przed narażeniem na szkodliwość emisji azbestu, w tym problematykę określoną przepisami dotyczącymi planu bezpieczeństwa i ochrony zdrowia,
 - ustalenie niezbędnego dla rodzaju wykonywanych prac monitoringu powietrza,
- 4) posiadanie niezbędnego wyposażenia technicznego i socjalnego zapewniającego prowadzenie określonych planem prac oraz zabezpieczeń pracowników i środowiska przed narażeniem na działanie azbestu,
- 5) zgłoszenie prac polegających na usunięciu wyrobów zawierających azbest właściwemu organowi nadzoru budowlanego oraz właściwemu okręgowemu inspektorowi pracy, które powinno zawierać:
 - rodzaj lub nazwę wyrobów zawierających azbest,
 - termin rozpoczęcia i planowanego zakończenia prac,
 - adres obiektu, urządzenia budowlanego lub instalacji przemysłowej,
 - kopię aktualnej oceny stanu wyrobów zawierających azbest,
 - określenie liczby pracowników, którzy przebywać będą w kontakcie z azbestem,
 - zobowiązanie wykonawcy prac do przedłożenia nowego zgłoszenia w przypadku zmiany warunków prowadzenia robót,
- 6) zapewnienie warunków bezpiecznego usuwania wyrobów zawierających azbest,
- 7) usuwanie wyrobów zawierających azbest w sposób uniemożliwiający emisję azbestu do środowiska oraz powodujący zminimalizowanie pylenia,
- 8) stosowanie opakowania i przygotowania odpadów zawierających azbest do transportu,

- 9) zapewnienie ochrony pracowników zatrudnionych przy usuwaniu wyrobów zawierających azbest przed szkodliwym działaniem włókien azbestu i pyłu zawierającego azbest,
- 10) oczyszczanie terenu z pyłu azbestowego i złożenie właścicielowi, użytkownikowi lub zarządcy obiektu, dokumentu stwierdzającego o prawidłowości wykonania prac i oczyszczaniu z azbestu.

• ***Zbieranie, transport i unieszkodliwianie wyrobów zawierających azbest***

- 1) wytwórca odpadów może zlecić wykonanie obowiązku gospodarowania odpadami innemu posiadaczowi odpadów,
- 2) posiadacz odpadów (w tym również wytwórca odpadów) może przekazywać odpady wyłącznie podmiotom, które uzyskały zezwolenie właściwego organu na prowadzenie działalności w zakresie gospodarki odpadami,
- 3) zlecający usługę transportu odpadów jest obowiązany wskazać prowadzącemu działalność w zakresie transportu odpadów miejsce odbioru odpadów oraz posiadacza odpadów, do którego należy dostarczyć te odpady,
- 4) prowadzący działalność w zakresie transportu odpadów jest obowiązany dostarczyć te odpady do posiadacza odpadów, który został mu wskazany przez zlecającego usługę,
- 5) prowadzenie działalności w zakresie zbierania odpadów oraz prowadzenie działalności w zakresie transportu odpadów wymaga uzyskania zezwolenia,
- 6) zezwolenie na prowadzenie działalności w zakresie zbierania lub transportu odpadów wydaje starosta w drodze decyzji,
- 7) prowadzący działalność wyłącznie w zakresie transportu odpadów prowadzi ewidencję z zastosowaniem tylko karty przekazania odpadów i jest obowiązany do poświadczenia tej usługi,
- 8) do transportu wyrobów i odpadów zawierających azbest stosuje się odpowiednio przepisy o przewozie towarów niebezpiecznych,
- 9) transport wyrobów i odpadów zawierających azbest, dla których przepisy o transporcie towarów niebezpiecznych nie ustalają szczególnych warunków przewozowych, należy wykonać w sposób uniemożliwiający emisję azbestu do środowiska,
- 10) zezwolenie na prowadzenie działalności w zakresie unieszkodliwiania odpadów wydawane jest w trybie ustawy o odpadach, natomiast w przypadku unieszkodliwiania odpadów azbestowych aktualnie na terenie Polski dopuszczone jest ich składowanie na oddzielnych składowiskach odpadów niebezpiecznych lub na wydzielonych kwaterach na terenie innych niż obojętne, unieszkodliwianie metodami fizykochemicznymi oraz składowanie odpadów zawierających azbest pod ziemią.

6. Diagnoza aktualnego stanu użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest

Rada Powiatu Słupskiego uchwałą NR XXI / 151 / 2008 z dnia 24 czerwca 2008 r. uchwaliła „Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Słupskiego 2010”, którego część stanowi „Plan Gospodarki odpadami dla Powiatu Słupskiego 2010”

W Powiatowym Planie Gospodarki Odpadami (PGO) stwierdzono, że przeprowadzona inwentaryzacja wyrobów zawierających azbest, znajdujących się na terenie powiatu słupskiego, nie odzwierciedla ich rzeczywistej ilości. Jedynie 4 gminy oszacowały powierzchnię pokryć dachowych zawierających azbest na około 240 tys. m². Przy średnim ciężarze pokryć dachowych zawierających azbest - 16 kg/m², ilość wyrobów zawierających azbest na terenie powiatu szacuje się na poziomie 3840 Mg. Z uwagi na to, że nie wszyscy mieszkańcy tych gmin przedstawili wyniki inwentaryzacji przyjęto, że rzeczywista ilość jest przynajmniej o 10-20% większa.

Dokonując identyfikacji problemów w zakresie gospodarowania odpadami w PGO wskazano na:

- brak informacji o ilości i stanie wyrobów zawierających azbest na terenie poszczególnych gmin,
- brak realizacji obowiązku wynikającego z rozporządzenia Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 2 kwietnia 2004 r. w sprawie sposobów i warunków bezpiecznego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest dokonywania oceny stanu i możliwości bezpiecznego użytkowania azbestu w terminach wynikających z tej oceny,
- brak programu edukacji i zachęt ekonomicznych dla prywatnych właścicieli posesji pokrytych azbestem zachęcających do usuwania azbestu.

Określając natomiast w PGO cele i zadania w zakresie gospodarki odpadami wskazano na konieczność usunięcia azbestu i wyrobów zawierających azbest do 2032 roku, zgodnie z „Programem usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest, stosowanych na terenie Polski” przyjętym 14 maja 2002 r. przez Radę Ministrów oraz opracowanie przez Zarząd Powiatu Słupskiego w latach 2008-2009 „Programu usuwania azbestu dla powiatu słupskiego”.

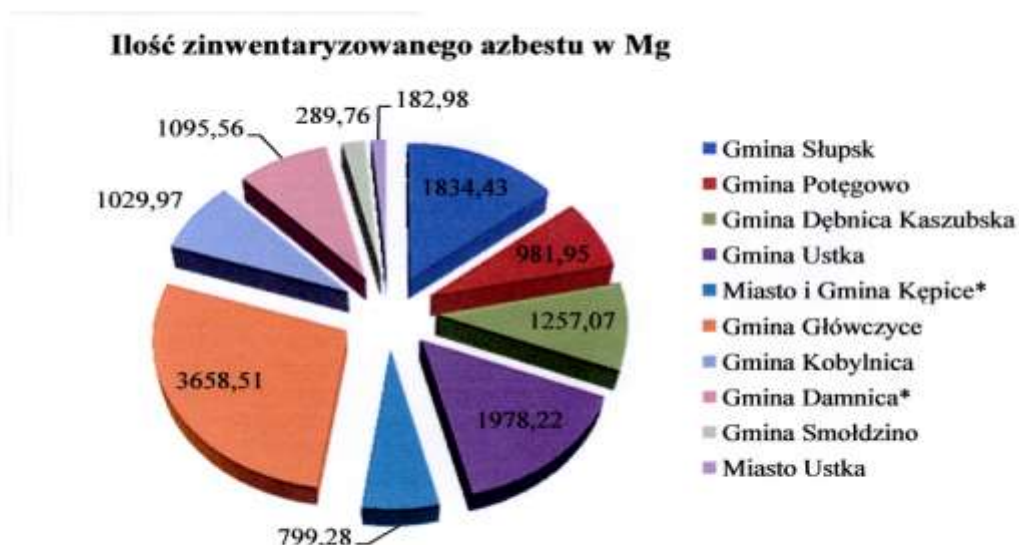
Gminy z terenu Powiatu przeprowadziły częściową lub całkowitą inwentaryzację obiektów budowlanych należących do osób prywatnych, osób prawnych oraz różnych instytucji gminnych i państwowych. Na podstawie przeprowadzonej przez gminy inwentaryzacji stwierdzono duże ilości materiałów zawierających azbest w istniejących budowlach. Z inwentaryzacji tej wynika, że największa ilość azbestu umiejscowiona jest w pokryciach dachowych z eternitu. Inne wyroby zawierające azbest zinwentaryzowano w gminach w małych ilościach lub w ogóle. Dane te można traktować jako wyjściowe dla oszacowania skali problemu na terenie powiatu. Należy mieć na uwadze, iż inwentaryzacje te zawierają niepełne informacje i nie przedstawiają rzeczywistej sytuacji pod względem występowania wyrobów azbestowych w powiecie. Na ich podstawie można stwierdzić, że niezbędne będzie podjęcie działań przez samorządy, zmierzające do pomocy ich mieszkańcom w usunięciu i unieszkodliwieniu odpadów azbestowych. Nadmienić należy, że najpilniej powinny być usunięte pokrycia dachowe uszkodzone, które zagrażają zdrowiu ludzi oraz środowisku.

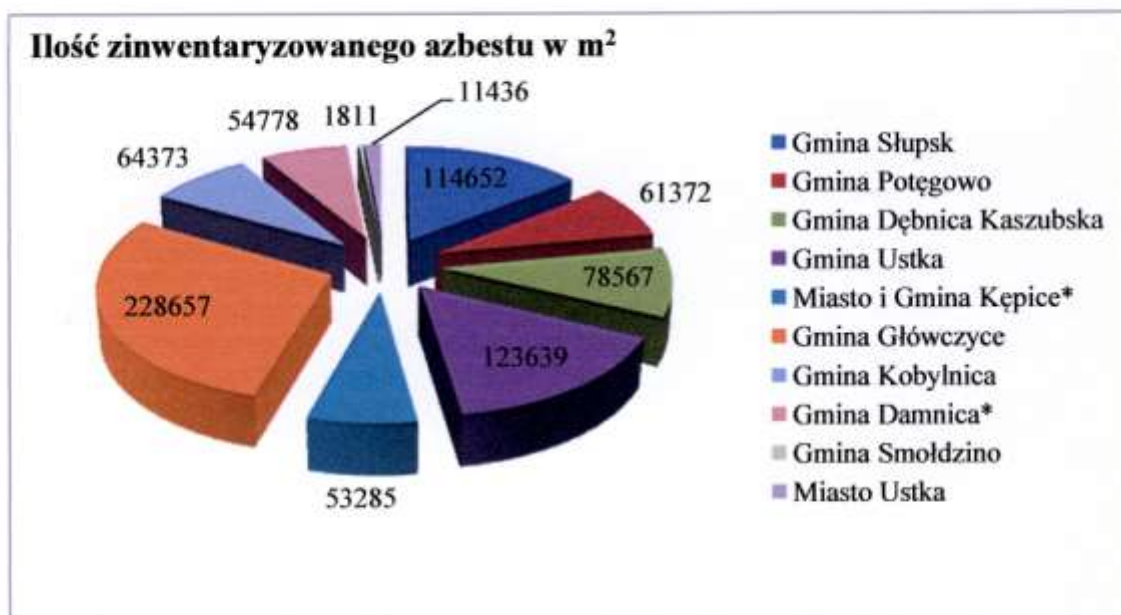
Poniżej przedstawiono zestawienie wyrobów azbestowych w poszczególnych gminach.

Zinwentaryzowany azbest w gminach powiatu słupskiego (ilość obiektów/nieruchomości, ilość odpadów azbestowych w m² i Mg)

Lp	Gmina/Miasto	Ilość obiektów zinwentaryzowanych/nieruchomości	m ²	Mg
1.	Gmina Słupsk	bd	114.652	1.834,43
2.	Gmina Potęgowo	724	61.372	981,95
3.	Gmina Dębница Kaszubska	296	78.567	1.257,07
4.	Gmina Ustka	749	123.639	1.978,22
5.	Miasto i Gmina Kępice*	243	53.285	799,28
6.	Gmina Główczyce	715	228.657	3.658,51
7.	Gmina Kobylnica	413	64.373	1.029,97
8.	Gmina Damnica*	316	54.778	1.095,56
9.	Gmina Smóldzino	132	18.110	289,76
10.	Miasto Ustka	56	11.436	182,98
razem:		3.644	808.869	13.107,73

- źródło danych dotyczących ilości zinwentaryzowanych obiektów/nieruchomości, na których występuje azbest i ilości m²: Urzędy Gmin
- przyjęty przelicznik do obliczenia ilości ton: 16 kg/m² (* Gmina Kępice przyjęła przelicznik 15 kg/m²; Gmina Damnica 20 kg/m²)

** Szczegółowy wykaz zinwentaryzowanych obiektów/nieruchomości zawiera załącznik do niniejszego programu*

Podmioty zajmujące się usuwaniem odpadów azbestowych

Na terenie powiatu słupskiego uprawnionych do wytwarzania odpadów azbestowych jest 36 firm, głównie remontowo-budowlanych, w tym 30 firm z siedzibą na terenie powiatu słupskiego lub miasta Słupska. Podmioty te posiadają decyzje zatwierdzające programy gospodarki odpadami niebezpiecznymi na terenie powiatu. Decyzje określają dopuszczalne, zgłoszone we wnioskach, ilości odpadów wytwarzanych w ciągu roku przez dany podmiot.

Porównując szacowane ilości odpadów zawierających azbest znajdujących się na terenie powiatu tj. ok. 13.108 Mg z ilościami odpadów azbestowych zawartymi w decyzjach zatwierdzających programy gospodarki odpadami niebezpiecznymi można uznać, że w najbliższej przyszłości zapewnione będą moce przerobowe usuwania odpadów na terenie powiatu. Zależy to jednak nie tylko od gotowości firm, ale przede wszystkim od właścicieli nieruchomości, na których azbest występuje gdyż to oni decydują o podjęciu prac remontowo-budowlanych i określają zakres tych prac. Należy nadmienić, że ustawowy termin usunięcia azbestu, to rok 2032.

Unieszkodliwianie odpadów azbestowych

W powiecie słupskim, w strukturze Zakładu Unieszkodliwiania Odpadów w Bierkowie, gmina Słupsk funkcjonuje składowisko odpadów stałych. Składowisko jest własnością Przedsiębiorstwa Gospodarki Komunalnej Spółka z o.o. w Słupsku. Wyposażeniem nie ustępuje podobnym składowiskom europejskim i należy do najlepszych w Polsce.

Na składowisku wybudowano, zgodnie z założeniami „Planu Gospodarki Odpadami dla Powiatu Słupskiego”, kwaterę azbestową, co ma duże znaczenie zarówno dla podmiotów gospodarczych, jak i dla mieszkańców powiatu, z uwagi na znaczne obniżenie kosztów

usuwania odpadów azbestowych, wytworzonych na terenie powiatu i dotychczas transportowanych na składowiska zlokalizowane w innych województwach. Kwaterna azbestowa o pow. 0,66 ha (projektowa pojemność całkowita 14,7 tys. m³ (ok. 30 tys. Mg).

Dotychczas na składowisku unieszkodliwiono łącznie 491 Mg odpadów azbestowych, w tym 285 Mg w 2008 r.

Podejmowane działania na rzecz usuwania azbestu z terenu powiatu słupskiego

Starosta słupski zainicjował w 2007 r. program pn.: „Pilotażowy program wymiany eternitowych pokryć dachowych w powiecie słupskim”. Program realizowano ze środków Powiatowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, z udziałem Przedsiębiorstwa Gospodarki Komunalnej Sp. z o.o. w Słupsku i wsparciu finansowym Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Gdańsku.

W ramach „Programu...” dofinansowywano koszty rozbiórki dachu, transportu i składowania odpadów, do kwoty 5.000 zł.

Realizacja „Programu” w 2007 r.

Lp.	Gmina/Miasto	m²	Mg	Dotacja (zł)
1	Gmina Ustka	505	7,02	13.098,96
2	Miasto Ustka	270	3,92	6.416,58
3	Gmina Dębica Kaszubska	1.287	18,98	21.099,00
4	Gmina Damnica	759	11,80	16.195,83
5	Gmina Głównyzyce	1.019	13,92	21.814,07
6	Miasto i Gmina Kępice	597	8,66	17.424,00
7	Gmina Smołdzino	86	1,08	2.474,58
8	Gmina Potęgowo	80	1,16	1.860,00
9	Gmina Słupsk	783	11,36	18.634,34
10	Gmina Kobylnica	1.100	15,94	18.870,04
razem:		6.486	93,84	137.887, 40

W 2007 r. usunięto w sumie **6.486 m²** dachowych pokryć eternitowych, wytwarzając tym samym **93,84 Mg** odpadów azbestowych, które unieszkodliwione zostały na składowisku odpadów azbestowych Bierkowie

W 2008 r. usuwanie azbestu realizowano w powiecie w ramach programu „Unieszkodliwianie odpadów azbestowo-cementowych z terenu województwa pomorskiego” ze środków PFOŚiGW i WFOŚiGW oraz przy udziale PGK Sp. z o.o.

Realizacja „Programu....” w 2008 r.

Lp	Gmina/Miasto	m²	Mg	Dotacja (zł)
1	Gmina Ustka	831	10,82	23.703,40
2	Miasto Ustka	278	3,76	8.667,00
3	Gmina Dębica Kaszubska	918	13,62	25.212,70
4	Gmina Dymnica	915	14,10	21.906,00
5	Gmina Głównyzyce	459	6,65	12184,39
6	Miasto i Gmina Kępice	512	7,42	12.383

7	Gmina Kobylnica	402	5,80	7.953
8	Gmina Potęgowo	183	2,56	5.000
razem:		4.498	64,73	117.009,49

Poza tym pozytywnie rozpatrzone dwa wnioski poza programem, udzielając dotacji tylko ze środków PFOŚiGW w wysokości **14.517,95 zł** na usunięcie **861 m² (12,48 Mg)** odpadów azbestowych.

W 2008 r. usunięto w sumie **5.359 m²** dachowych pokryć eternitowych, wytwarzając tym samym **77,21 Mg** odpadów azbestowych, które unieszkodliwione zostały na składowisku odpadów azbestowych w Bierkowie.

Program udzielania dotacji na usuwanie azbestu realizowany będzie również w 2009 r. w zakresie zbliżonym do lat ubiegłych. W budżecie na 2009 przewidziano na ten cel kwotę 150.000 zł ze środków PFOŚiGW.

Gminy Słupsk i Potęgowo realizowały w 2008 r. programy usuwania azbestu z terenu swoich gmin, na które uzyskały również dotacje z WFOŚiGW w Gdańsku.

Gmina Słupsk zrealizowała program na łączną kwotę **199.380 zł**, w tym z WFOŚiGW 84.000 zł, usuwając z terenu gminy **6.119,68 m²** azbestowych pokryć dachowych, wytwarzając i unieszkodliwiając na składowisku w Bierkowie **87,22 Mg** odpadów azbestowych.

Z terenu gminy Potęgowo usunięto natomiast **1.612 m²** eternitowych pokryć dachowych., tj. około **25 Mg**.

7. Zadania służące realizacji celów programu i harmonogram działań

Program usuwania azbestu w powiecie słupskim przyjmuje, że usunięcie wyrobów azbestowych zostanie zakończone do 2032 r. tj. w terminie określonym w „Programie usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest stosowanych na terytorium Polski”.

Pomyślna realizacja Programu zależy od zaangażowania organów administracji państwowej i jednostek samorządu terytorialnego.

Lp	Zadania	Jednostki realizujące	Termin realizacji
1	Szczegółowa inwentaryzacja określająca ilości, miejsce występowania oraz stan techniczny wyrobów zawierających azbest	Gminy	Prace ciągłe
2	Opracowanie gminnych programów usuwania wyrobów zawierających azbest i unieszkodliwiania wyrobów azbestowych	Gminy	2009-2010
3	Udział w konkursach organizowanych przez WFOŚiGW w Gdańsku na unieszkodliwianie odpadów azbestowych w celu pozyskania środków finansowych	Gminy, Powiat	2009 i kolejnych ogłaszanych konkursach

4	Udzielanie pomocy finansowej na usuwanie azbestu, zgodnie z opracowanym regulaminem, ze środków GFOŚiGW oraz PFOŚiGW	Gminy, Powiat	2009-2032
5	Wykonanie prac rozbiórkowych i demontażowych lub zabezpieczających, obiektów zawierających wyroby azbestowe	Właściciele nieruchomości	2009-2032
6	Monitoring procesu usuwania i unieszkodliwiania odpadów azbestowych wraz z aktualizacją inwentaryzacji	Gminy	Corocznie
7	Aktualizacja powiatowego i gminnych programów usuwania azbestu	Gminy, Powiat	Co cztery lata
8	Inspirowanie właściwej działalności w zakresie usuwania wyrobów zawierających azbest	Gminy, Powiat	Prace ciągłe
9	Współpraca z lokalnymi mediami, szczególnie w celu rozpowszechnienia informacji dotyczących zagrożeń powodowanych przez azbest oraz wyroby azbestowe, a także możliwości uzyskania dofinansowania na unieszkodliwianie odpadów azbestowych	Gminy, Powiat	Prace ciągłe
10	Monitoring procesu usuwania wyrobów azbestowych	Powiatowy Inspektor Nadzoru Budowlanego	Prace ciągłe

Na realizację zadań określonych dla Powiatu, w Powiatowym Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej corocznie zabezpieczana będzie kwota z przeznaczeniem na dotacje przedsięwzięć związanych z demontażem pokryć dachowych zawierających elementy azbestowe. Ta forma pomocy przeznaczana będzie, podobnie jak dotychczas, dla osób fizycznych zamieszkałych na terenie powiatu.

8. Podsumowanie

Pomimo zakazu stosowania azbestu w nowych budynkach i technologiach, będzie on elementem struktury wielu obiektów jako materiał wbudowany jeszcze przez kilkadziesiąt lat. Należy pamiętać, że nie jest szkodliwa sama obecność w budynkach materiałów zawierających azbest. Niebezpieczeństwo pojawia się w wyniku nieprawidłowego obchodzenia się z tymi elementami, na skutek czego mogą one stać się niebezpieczne, będąc źródłem emisji włókien azbestowych do powietrza.

Bardzo ważne jest zastosowanie się właścicieli i zarządców obiektów budowlanych do obowiązku prowadzenia okresowych kontroli i oceny stanu technicznego wyrobów zawierających azbest oraz przekazywania właściwym jednostkom danych o ilości, stanie i miejscu występowania azbestu. Pozwoli to na uzyskanie pełnej wiedzy na ten temat i podejmowanie przez jednostki samorządowe skutecznych działań mających na celu pomoc właścicielom obiektów w usuwaniu i unieszkodliwianiu azbestu. Istotna jest również świadomość przedsiębiorców wykonujących prace związane z usuwaniem wyrobów zawierających azbest.

Wykonywanie prac, polegających na usuwaniu azbestu wyłącznie przez wyspecjalizowane i uprawnione w tym zakresie firmy pozwoli wyeliminować zagrożenia wynikające

z nieprawidłowego ich prowadzenia. Z tego względu jednym z głównych celów niniejszego programu jest przybliżenie jak najszerszym kręgom społeczeństwa problematyki bezpiecznej eksploatacji i usuwania wyrobów zawierających azbest.

Wytworzone w powiecie słupskim odpady azbestowe unieszkodliwiane są na składowisku odpadów w Bierkowie.

Realizowana przez Powiat pomoc finansowa, kierowana do osób fizycznych, stawia jako warunek pomocy, spełnienie wszystkich wymogów formalnych dotyczących informowania o tych wyrobach oraz prowadzenia prac przy usuwaniu azbestu. Upowszechnianie programu będzie skutkowało podnoszeniem świadomości społeczności lokalnej w zakresie zagrożeń związanych z usuwaniem azbestu.

Skalę problemu uwidacznia przeprowadzona przez gminy inwentaryzacja wyrobów zawierających azbest (eternitowe pokrycia dachowe); dane te zostały ujęte w niniejszym Programie i posłużą jako podstawa do dalszych działań w zakresie likwidacji zagrożenia azbestem na terenie powiatu słupskiego.

**Załącznik do Programu usuwania azbestu
i wyrobów zawierających azbest dla powiatu słupskiego**

Lp.	Miejscowość	Ilość obiektów/ nieruchomości zinventaryzowanych	m ²	kg
Gmina Dębница Kaszubska:				
1	Borzęcino	31	4900	78400
2	Budowo	3	16600	265600
3	Dębница Kaszubska	28	3810	60960
4	Dobieszewo	26	4053	64848
5	Dobieszewko	11	1408	22528
6	Dobra	2	300	4800
7	Dobrzec	2	300	4800
8	Gałężów	1	5000	80000
9	Gogolewko	4	230	3680
10	Gogolewo	16	6210	99360
11	Grabin	14	2922	46752
12	Jawory	12	3510	56160
13	Kotowo	19	3190	51040
14	Krzywań	5	1350	21600
15	Maleniec	7	1770	28320
16	Motarzyno	19	3880	62080
17	Niemczewo	1	1000	16000
18	Niepogłędzie	22	2690	43040
19	Podole Małe	25	6338	101408
20	Skarszów Górny	14	3921	62736
21	Skarszów Dolny	3	315	5040
22	Starnice	29	4570	73120
23	Troszki	1	150	2400
24	Żarkowo	1	150	2400
RAZEM:		296	78567	1257072
Gmina Damnica:				
1	Bięcino	11	2845	56900
2	Bobrowniki	90	12355	247100
3	Damnica	10	1432	28640
4	Damno	30	2323	46460
5	Dąbrówka	10	1954	39080
6	Domaradz	8	992	19840

7	Głodowo	3	450	9000
8	Karżniczka	18	760	15200
9	Łebień	8	1133	22660
10	Łojewo	29	1831	36620
11	Mianowice	12	1776	35520
12	Paprzyce	6	686	13720
13	Sąborze	3	570	11400
14	Skibin	4	410	8200
15	Stara Dąbrowa	10	992	19840
16	Strzyżyno	1	50	1000
17	Świecichowo	2	234	4680
18	Świtawy	10	801	16020
19	Wiatrowo	2	660	13200
20	Wielogłowy	22	17631	352620
21	Wieszyno	1	349	6980
22	Zagórzycza	25	4240	84800
23	Zagórzyczki	1	304	6080
RAZEM:		316	54778	1095560
Gmina Główczyce:				
1	Będzichowo	20	3728	59648
2	Będzimerz	1	368	5888
3	Cecenowo	42	13120	209920
4	Choćmirowo	4	584	9344
5	Choćmirówko	13	2478	39648
6	Ciemino	14	4086	65376
7	Dargoleza	18	23240	371840
8	Dochowo	3	5277	84432
9	Dochówko	1	342	5472
10	Drzeżewo	10	1610	25760
11	Gać	10	1894	30304
12	Główczyce	70	21807	348912
13	Gorzyno	42	11159	178544
14	Gorzysław	8	1659	26544
15	Gostkowo	3	390	6240
16	Izbica	19	7196	115136
17	Kłęcinko	10	1902	30432
18	Kłęcino	18	4595	73520
19	Kokoszki	1	120	1920
20	Lipno	2	544	8704
21	Michałow	5	785	12560
22	Murowaniec	1	168	2688
23	Następowo	2	552	8832
24	Pękalin	2	956	15296
25	Pobłocie	48	8102	129632

26	Podole Wielkie	16	1822	29152
27	Przebędowo Słupskie	8	4560	72960
28	Rówienko	1	469	7504
29	Równo	6	5083	81328
30	Rumsko	21	15922	254752
31	Rzuski Las	4	948	15168
32	Rzuszczce	42	9616	153856
33	Siodłonie	17	6937	110992
34	Skórzyno	17	4288	68608
35	Stowięcino	27	7329	117264
36	Szczypkowice	26	8311	132976
37	Szelewo	8	4218	67488
38	Święcino	3	1162	18592
39	Warblino	16	1997	31952
40	Wielka Wieś	18	7764	124224
41	Wolinia	30	7609	121744
42	Wykosowo	24	7049	112784
43	zawada	2	308	4928
44	Zgierz	9	1424	22784
45	Zgojewo	8	1145	18320
46	Żelkowo	15	1785	28560
47	Żoruchowo	30	12249	195984
RAZEM:		715	228657	3658512
Gmina Kępice:				
1	Kępice	26	3960	59400
2	Barcino	16	2927	43905
3	Barwino	6	916	13740
4	Biesowice	47	12647	189705
5	Bronowo	8	2062	30930
6	Darnowo	7	2868	43020
7	Korzybie	17	2083	31245
8	Mzdowo	15	1866	27990
9	Oblężę	4	1435	21525
10	Osowo	10	634	9510
11	Podgóry	18	3556	53340
12	Płocko	9	2765	41475
13	Przytocko	17	4128	61920
14	Pustowo	19	6347	95205
15	Warcino	17	4288	64320
16	Żelice	7	803	12045
RAZEM:		243	53285	799275
Gmina Kobylnica:				
1	Bolesławice	8	1323	21168
2	Bzowo	6	867	13872

3	Dobrzęcino	17	1424	22784
4	Kczewo	4	500	8000
5	Kobylnica	5	1069	17104
6	Komiłowo	5	460	7360
7	Komorczyn	11	3074	49184
8	Kończewo	20	3390	54240
9	Kruszyna	18	4139	66224
10	Kuleszewo	44	5605	89680
11	Lubuń	27	3650	58400
12	Lulemino	22	4511	72176
13	Łosino	11	2478	39648
14	Miedzno	1	180	2880
15	Płaszewo	1	100	1600
16	Reblinko	2	368	5888
17	Reblino	19	3296	52736
18	Runowo Sławieńskie	1	180	2880
19	Sierakowo	18	3395	54320
20	Słonowice	21	2140	34240
21	Słonowiczki	6	837	13392
22	Sycewice	17	5157	82512
23	Ściegnica	17	1454	23264
24	Widzino	12	1951	31216
25	Wrząca	59	9261	148176
26	Zagórki	17	1021	16336
27	Zbyszewo	2	140	2240
28	Zębowo	9	1380	22080
29	Żelki	7	284	4544
30	Żelkówko	6	739	11824
RAZEM:		413	64373	1029968
Gmina Potęgowo:				
1	Głuszyno	44	2975	47600
2	Łupawa	51	3236	51776
3	Czerwieniec	23	1591	25456
4	Dąbrówno	50	3727	59632
5	Głuszynko	68	9045	144720
6	Nieckowo	24	1324	21184
7	Warcimino	48	4042	64672
7	Nowe Skórowo	1	33	528
8	Nowa Dąbrowa	8	529	8464
9	Grąbkowo	20	1920	30720
10	Żychlin	13	1059	16944
11	Darżynko	8	944	15104
12	Grapice	69	3025	48400
13	Rzechcino	41	2349	37584

14	Karżnica	34	2212	35392
15	Poganice	27	1422	22752
16	Grapiczki	3	201	3216
17	Darżyno	12	1389	22224
18	Radosław	10	1269	20304
19	Runowo	22	2731	43696
20	Wieliszew	17	3381	54096
21	Nowe Skórowo	19	2448	39168
22	Żochowo	23	2528	40448
23	Rębowo	3	153	2448
24	Malczkowo	2	80	1280
25	Skórowo Stare	2	106	1696
26	Chlewnica	14	1345	21520
27	Skórowo	8	465	7440
28	Piaseczno	3	238	3808
29	Węgierskie	6	271	4336
30	Potęgowo	51	5334	85344
RAZEM:		724	61372	981952
Gmina Słupsk:				
1	Bierkowo	bd	2731	43696
2	Bruskowo Wielkie	bd	1093	17488
3	Bruskowo Małe	bd	1473	23568
4	Bukówka	bd	6401	102416
5	Bydlino	bd	3832	61312
6	Gać	bd	3293	52688
7	Gać Leśna	bd	0	0
8	Gajki	bd	195	3120
9	Gałęzinowo	bd	340	5440
10	Głobino	bd	7552	120832
11	Grąsino	bd	1200	19200
12	Jezierzyce	bd	1809	28944
13	Jezierzyce-Osiedle	bd	4002	64032
14	Karzcino	bd	5259	84144
15	Kępno	bd	655	10480
16	Krępa	bd	2411	38576
17	Krzemienica	bd	416	6656
18	Kukowo	bd	1828	29248
19	Kusowo	bd	5480	87680
20	Lękwicka	bd	361	5776
21	Lubuczewo	bd	3185	50960
22	Łupiny	bd	0	0
23	Niewierowo	bd	299	4784
24	Płaszewko	bd	1758	28128
25	Redęcin	bd	2516	40256

26	Redzikowo	bd	8202	131232
27	Rogawica	bd	2765	44240
28	Siemianice	bd	6049	96784
29	Stanięcino	bd	657	10512
30	Strzelinko	bd	2577	41232
31	Strzelino	bd	5447	87152
32	Swochowo	bd	2336	37376
33	Swołowo	bd	612	9792
34	Warblewko	bd	0	0
35	Warblewo	bd	7440	119040
36	Wielichowo	bd	2572	41152
37	Wieszyno	bd	3099	49584
38	Wierzbęcin	bd	299	4784
39	Wiklino	bd	711	11376
40	Włynkowo	bd	5781	92496
41	Włynkówko	bd	4973	79568
42	Wrzeście	bd	3043	48688
RAZEM:			114652	1834432
Gmina Smóldzino:				
1	Bukowa	5	640	10240
2	Czysta	12	1250	20000
3	Gardna Wielka	10	1080	17280
4	Smóldziński Las	13	2600	41600
5	Łokciowe	5	580	9280
6	Kluki	11	1080	17280
7	Wysoka	3	420	6720
8	Przybinin	2	200	3200
9	Wierzchocino	21	2700	43200
10	Żelazo	10	1020	16320
11	Stojcino	4	560	8960
12	Siecie	10	1580	25280
13	Witkowo	8	1940	31040
14	Retowo	2	300	4800
15	Człuchy	4	680	10880
16	Smóldzino	12	1480	23680
RAZEM:			132	289760
Gmina Ustka:				
1	Charnowo	16	2728	43648
2	Możdżanowo	29	4077	65232
3	Zaleskie	68	13057	208912
4	Zaleskie-Zabłocie	2	140	2240
5	Starkowo	23	1988	31808
6	Golęcino	8	790	12640
7	Krężołki	2	150	2400

8	Duninowo	65	10910	174560
9	Duninówko	4	950	15200
10	Lędowo	8	800	12800
11	Modła	9	1735	27760
12	Modlinek	9	2400	38400
13	Lędowo Osiedle	1	20	320
14	Pęplino	35	4032	64512
15	Wodnica	39	6838	109408
16	Wodnica Osiedle	1	75	1200
17	Dębina	15	1789	28624
18	Grabno	11	1279	20464
19	Zimowiska	18	2585	41360
20	Rowy	43	10105	161680
21	Objazda+kolonie	71	16291	260656
22	Bałamątek	17	2465	39440
23	Gąbino+kolonie	41	4058	64928
24	Dominek	20	3327	53232
25	Osieki	18	2543	40688
26	Machowinko	34	4529	72464
27	Poddąbie	9	1316	21056
28	Redwanki	9	1256	20096
29	Machowinko	40	7177	114832
30	Owczary	1	2	32
31	Wytowno	44	7128	114048
32	Przewłoka Osiedle	10	2429	38864
33	Przewłoka Osiedle	9	385	6160
34	Orzechowo	2	364	5824
35	Zapadłe	4	781	12496
36	Niestkowo	14	3140	50240
RAZEM:		749	123639	1978224
Gmina Miasto Ustka:				
1	Ustka	56	11436	182976
RAZEM:		56	11436	182976
RAZEM:		3644	808869	13107731